

Ny vattenledning till kv Komministern

L2010:1734

Kv Komministern 13 och Grogatan

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Helén Romedahl

Tekniska och administrativa uppgifter

Fastighet/område/sträcka	Kv Komministern 13 och Gropgatan
Stad/Socken	Vadstena
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland

Fornlämning	L2010:1734
-------------	------------

Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Höjdsystem	RH 2000
Mätteknik	RTK-GPS

Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
---------------------	---

Lst dnr	431-2305-2023
---------	---------------

Lst handläggare	Petra Öjhage
-----------------	--------------

ÖM dnr	0030/23
--------	---------

ÖM projektnr	002168
--------------	--------

KMR uppdragsnummer	202300146
--------------------	-----------

Uppdragsgivare	Länsstyrelsen Östergötland
Kostnadsansvarig	Motala kommun, Vatten och Avfall

Projektledare	Helén Romedahl
---------------	----------------

Biträdande projektledare	-
--------------------------	---

Personal	-
----------	---

Rapportansvarig	Helén Romedahl
-----------------	----------------

Fältarbete/fältarbetstid	2023-02-16,
--------------------------	-------------

Totalt utreddes/undersöktes	40 m ²
-----------------------------	-------------------

Foto	Ja
------	----

Fynd	Nej
------	-----

Analys	-
--------	---

ÖM Intrasis nr	OM2023002
----------------	-----------

Grafik	Helén Romedahl
--------	----------------

Renritning	-
------------	---

Grafisk form	Johan Levin
--------------	-------------

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Upphovsrätt: om inget annat anges gäller Creative Commons licens CC BY.

Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

Ny vattenledning till kv Komministern

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Tidigare arkeologiska undersökningar	6
Resultat	8
Schakt i tomtmark	8
Schakt i gatumark	10
Referenser	12

Omslagsbild: Schaktet i Groggatan. Foto från väster, Helén Romedahl, ÖM.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM
ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

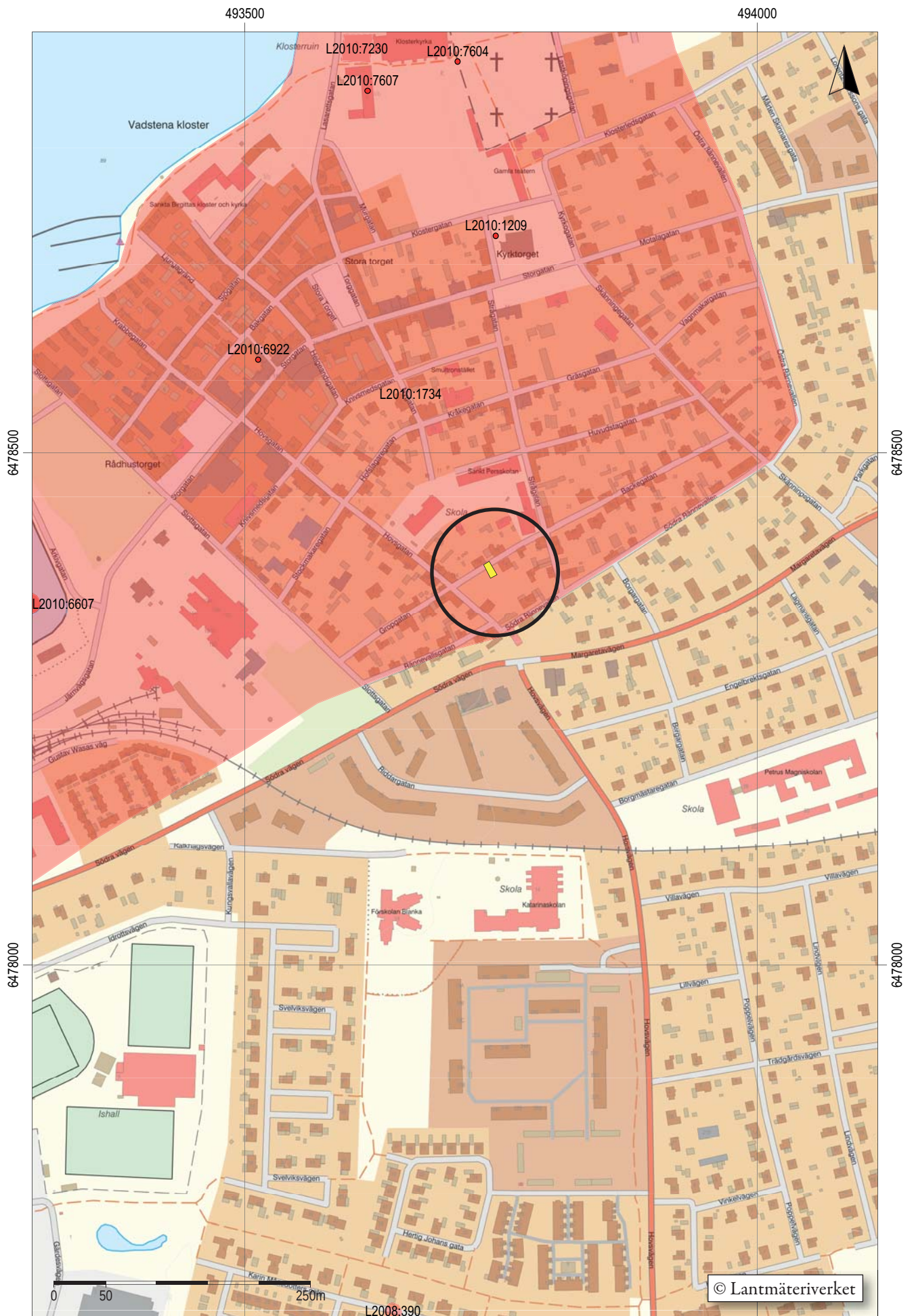
Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

Den 16 samt den 27 februari 2023 genomförde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fastigheten Komministern 13 samt i Gropgatan i Vadstena. Undersökningsområdet ligger inom fornlämning L2010:1734, Vadstena medeltida och historiska stadsområde. Arbetet föranleddes av att en vattenledning grävts av i samband med tidigare schaktningar inom samma tomt, vilket innebar att det nu behövdes schaktas för att koppla den trasiga ledningen till den kommunala dagvattenledningen som ligger i Gropgatan. Schaktningen på tomten berörde fyllnadsmassorna i det medeltida försvarsverket, ”Gropen”. Schaktet i Gropgatan innehöll inget av arkeologiskt intresse.

Helén Romedahl
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur topografiska webbkartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

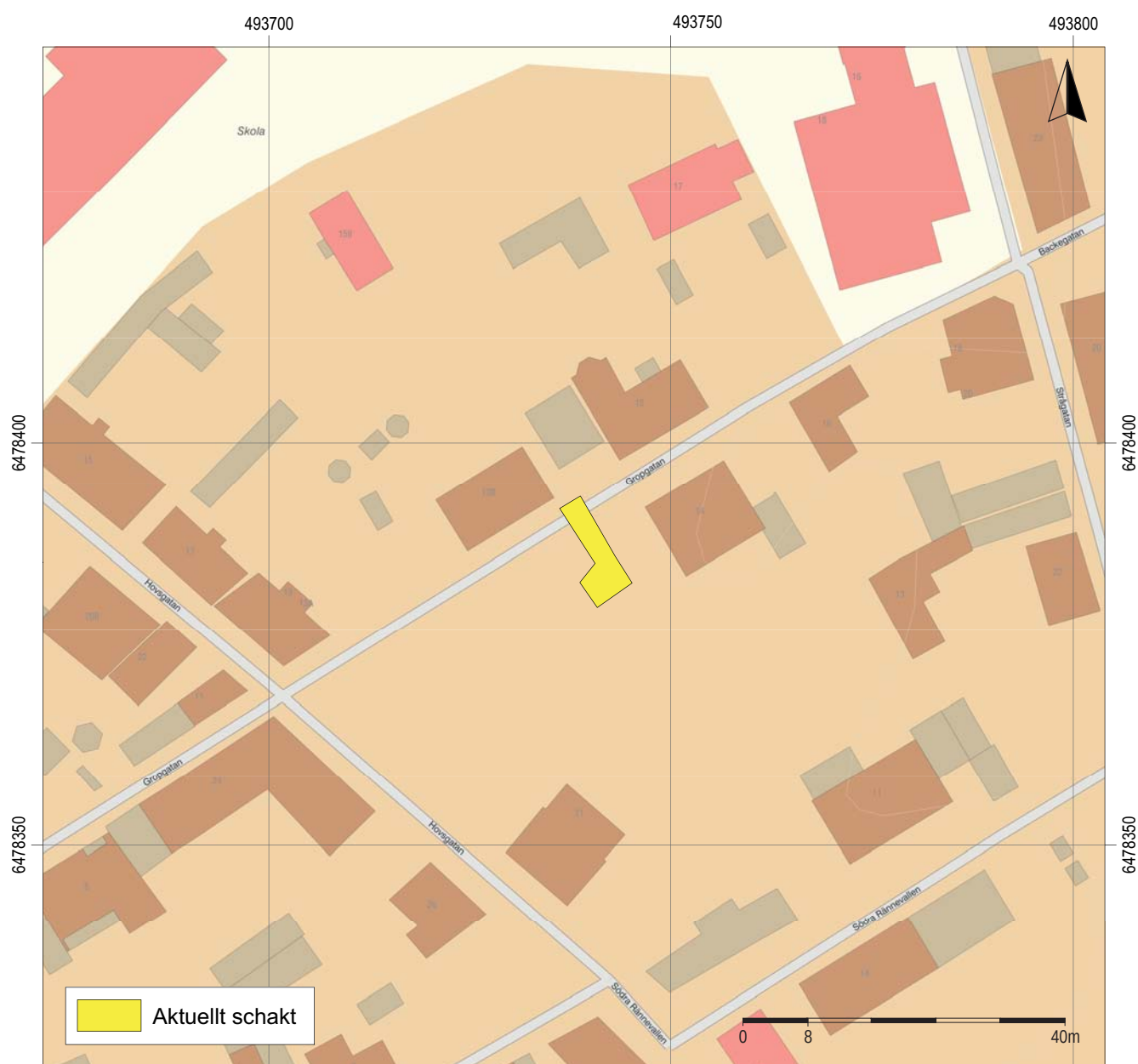
Den 16 samt den 27 februari 2023 genomförde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fastigheten Komministern 13 samt i Gropgatan i Vadstena. Undersökningsområdet ligger inom fornlämning L2010:1734, Vadstena medeltida och historiska stadsområde. Arbetet föranleddes av att en vattenledning grävts av i samband med tidigare schaktningar inom samma tomt, vilket innebar att det nu behövdes schaktas för att koppla den trasiga ledningen till den kommunala dagvattenledningen i Gropgatan. Arbetet utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen Östergötland. För de arkeologiska kostnaderna svarade Motala Kommun avd. Vatten och Avfall. Ansvarig för fält- och rapportarbete var Helén Romedahl.

Områdesbeskrivning

Undersökningsområdet är beläget i utkanten av det medeltida stadsområdet (L2010:1734). Fastigheten Komministern 13 ligger längs med Gropgatan och öster om Hovsgatan. Hovsgatan var en av de större vägar som ledde in till den medeltida stadens mer centrala delar.

Namnet Gropgatan har sitt ursprung i det försvarsdike (grop) som löpte parallellt med gatan. Vadstena var alltså under medeltiden omgärdad av "stadens grop och plank" (Fritz 1984). "Stadens grop och plank" avsåg ett försvarsverk i form av en vallgrav (dike) samt en intilliggande jordvall försedd med träplank.

Den äldsta försvarsanläggningen tros ha gått längs den nuvarande Storgatan, den medeltida allmänningsgatan. Den bebyggda delen av Vadstena expanderade

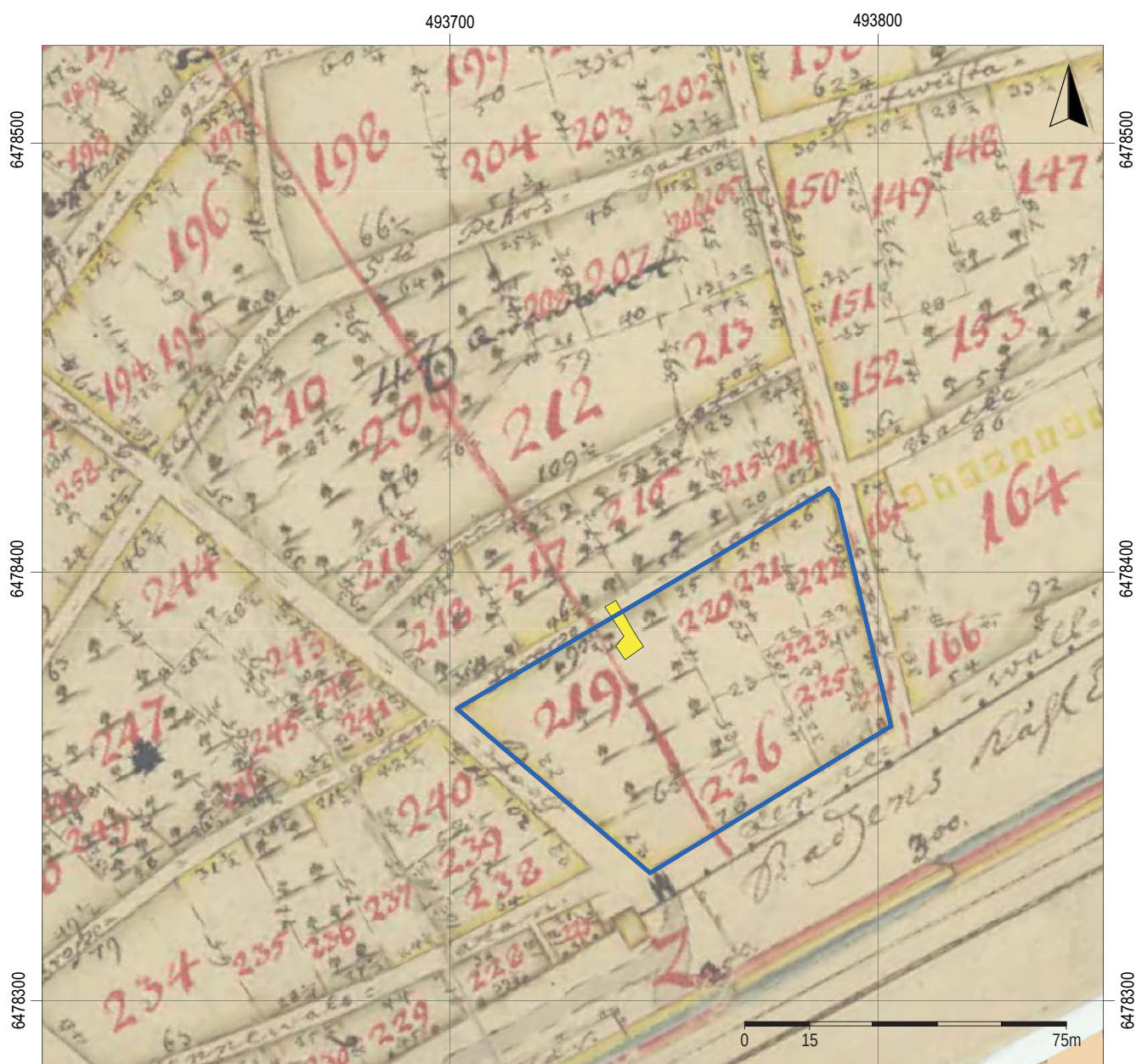

Figur 3. Schaktet (gult) inom kv Komministern 13 samt i Gropgatan. Skala 1:800.

sedan kraftigt under 1400-talet och därför ville stadens borgare uppföra en ny försvarsanläggning. I ett bevarat brev från 1467, utfärdat av rådmän, borgare och menighet i staden, ber man abbedissan, konfessorn, systrarna och bröderna i klostret om tillåtelse att till skydd gräva en grav runt staden. Enligt dokumentet skulle diket (gropen) vara 10 alnar brett (5–6 m) och vallén innanför skulle ha samma bredd. Stadens borgare svarade själva för kostnaderna och underhållet. Från 1479 finns ytterligare ett dokument som berör diket.

Där talar man om stadens plankor och av detta tror man att anläggningen också förstärkts med plankverk (Karlsson 2021, Lindgren-Hertz 1999 och där anförd litteratur).

På 1705 års detaljerade stadskarta illustreras att Gropgatan (och Backegatan) löper i öst-västlig riktning näst längst söderut i staden och söder om aktuellt kvarter går stadsgränsen. Längst i söder, där Hovsgatan ansluter, finns en port markerad vid den så kallade "Hovstullen".

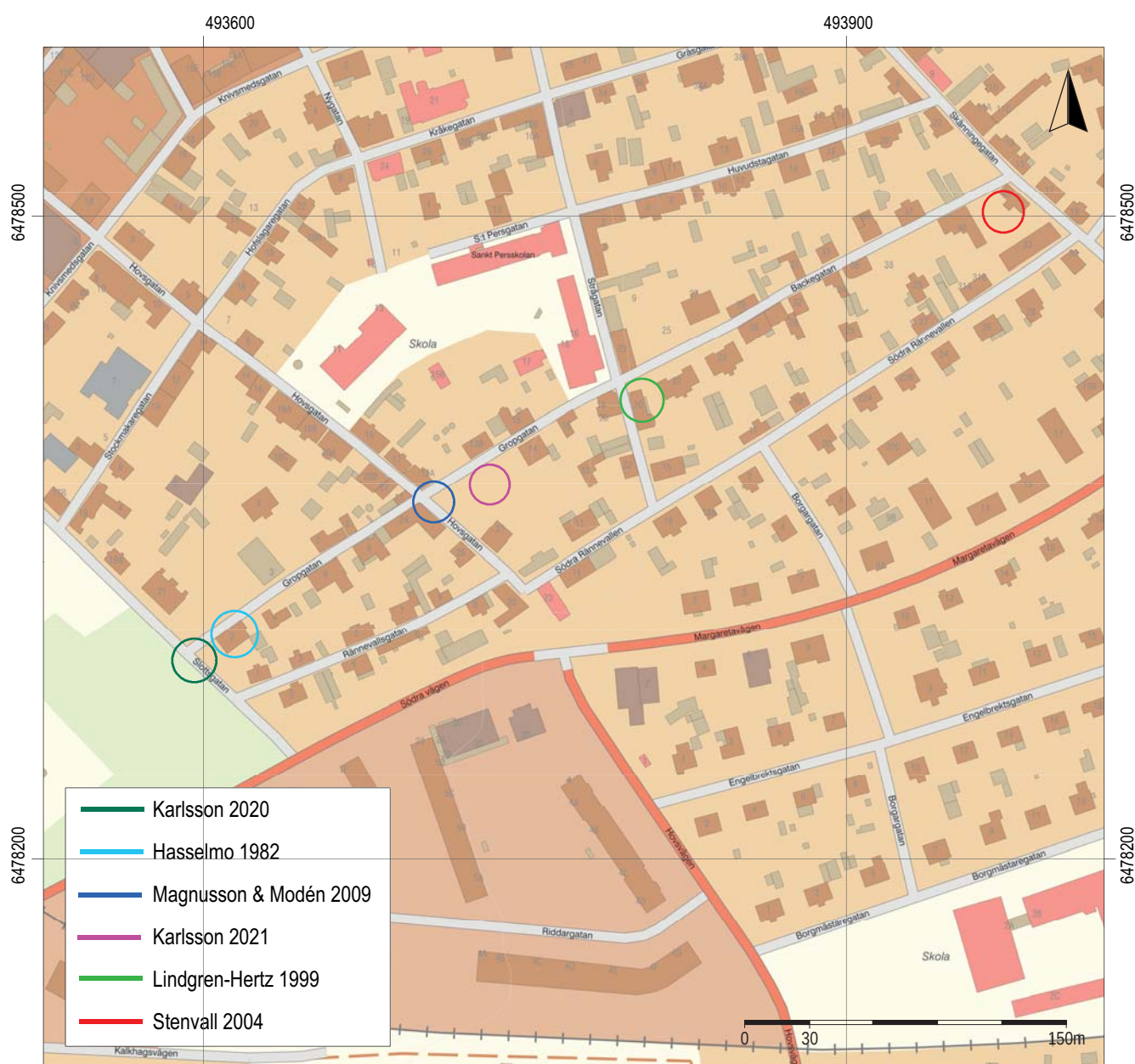
Figur 4. Kvarteret och schaktet mot bakgrund av 1705 års karta. Skala 1:1 500.

Tidigare arkeologiska undersökningar

Det medeltida försvarsdiket har undersökts arkeologiskt vid sex tidigare tillfällen (2023 års undersökning ej inräknad). Det är då endast själva diket som påträffats och spår efter jordvall och plank har inte iakttagits. Ett undantag är dock undersökningar inom kv Sanden där man påträffade kraftiga trästolpar. De daterades till 1480-talet och tolkades vara spår efter ett stadsplank. I anslutning till det planket fanns dock inte något dike vilket tyder på att försvarsanläggningens utseende/konstruktion varit olika inom olika sträckor (Hedvall 2002 med ref, Karlsson 2020). De kvarter/gator där försvarsdiket påträffats och undersökts är (räknat

från väster till öster): Slottsgatan (Karlsson 2020), Kv Köpmannen (Hasselmo 1982), Hovsgatan/Gropgatan (Magnusson & Modén 2009), Kv Komministern 13 (Karlsson 2021), Kv Båtsmannen 1 (Lindgren-Hertz 1999) och Kv Båtsmannen 20 (Stenvall 2004).

I närheten har det även utförts arkeologiska undersökningar där försvarsdiket inte har berörts. Mitt emot nu aktuellt kvarter och schakt gjordes det år 1999 en arkeologisk undersökning inför planerad nybyggnation inom kv Folkskolan 24. Kulturlagertjockleken, från dagens markyta ner till orörda undergrunden, varierade mellan 0,85–1,05 m. Kulturlagret beskrivs som homogen sandblandad mylla i vilken det fanns sentida porslin ner till ca 0,2 m över sterilen. Tolkningen är därför att området utgjort odlingsmark från medeltid och fram

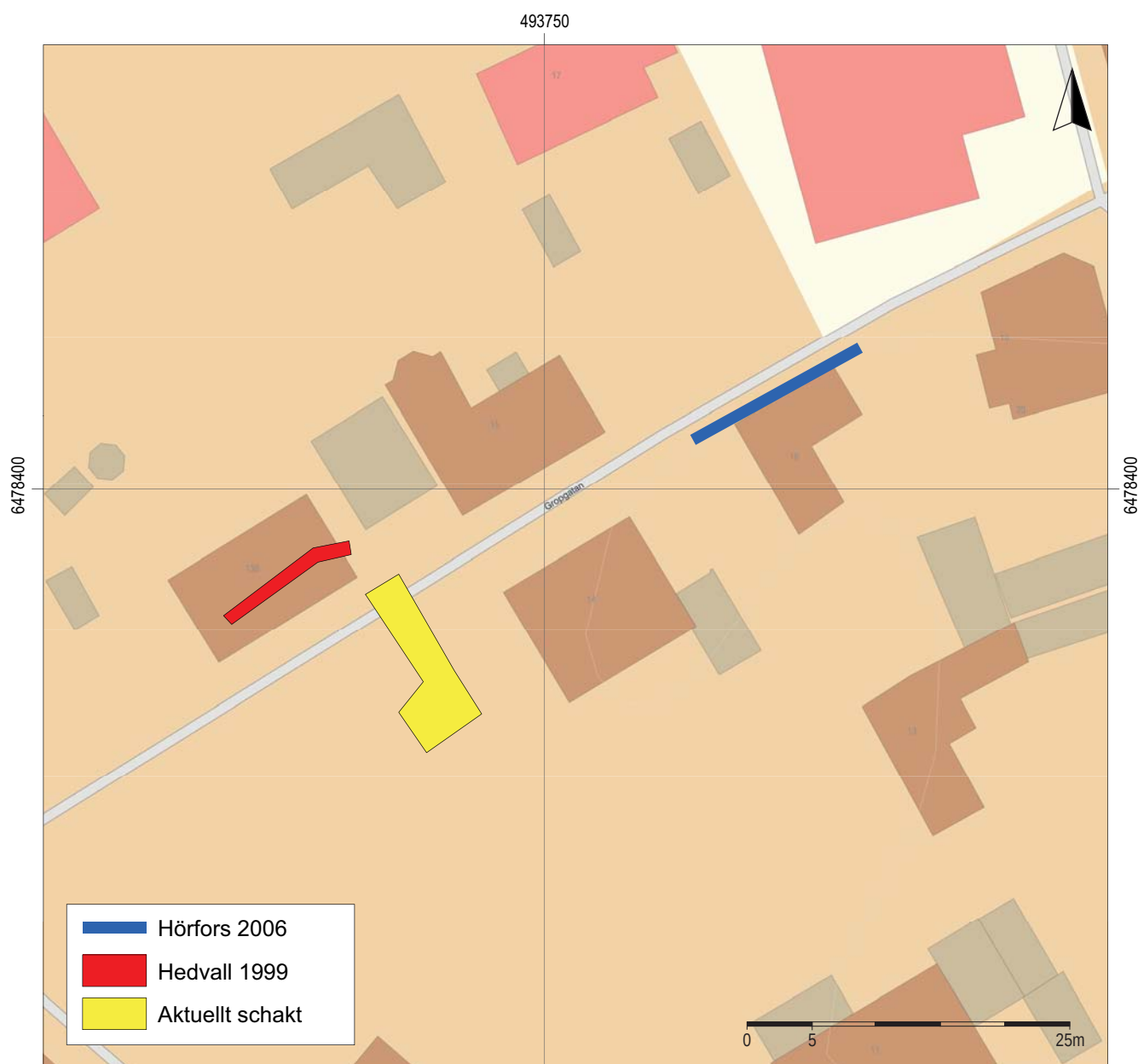
Figur 5. På sex platser har det medeltida försvarsverket undersökts arkeologiskt. Referenserna i texten här ovan anges från Slottsgatan i väster, till Skåningegatan i öster. Skala 1:3 000.

till 18–1900-tal. Den kraftiga tillväxten av lagret kan eventuellt förklaras med utfyllnader under sen tid, vilket i det här fallet avser 17–1800-tal (Hedvall 1999).

Även Gropgatan har varit föremål för arkeologiska undersökningar, bl a i samband med att gamla VA-ledningar skulle bytas ut mot nya. I det drygt 400 m långa schaktet (som gick från Slottsgatan till Skänningegatan) fanns det bevarade lämningar inom endast två partier, däribland vid Gropgatan/kv Komministern 12. Schaktet var 1,2–1,3 m djupt. På grund av en sentida störning vidtog lämningar först på 0,8 m under dagens markyta. Här fanns en delvis bevarad kullerstensläggning och kulturlagret hade samma karaktär av fyllnadslager som noterades vid 1999 års undersökning (Hörfors 2010).

Syfte och metod

Syftet med undersökningen var att övervaka schaktningsarbetet och med hjälp av ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och om möjligt datera den/de fornlämningar som framkom under arbetsföretagets gång. Den arkeologiska undersökningen utfördes som en schaktningsövervakning varvid framkomna lämningar mättes in, beskrevs och fotograferades. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Figur 6. Läget för 1999 och 2006 års arkeologiska undersökningar i och i anslutning till Gropgatan. Skala 1:500.

Resultat

Schaktet var delvis förlagt i kvartersmark och delvis i gatumark och grävdes till ett djup om ca 1,5–2 m, räknat från befintlig markyta inom aktuell tomt. Notera att tomtytan tidigare schaktats ner till ett djup om ca 0,8 m under dagens befintliga marknivå.

Schakt i tomtmark

Inom tomtmarken i kv Komministern 13 berörde schaktningarna det medeltida försvarsdikets fyllnadsmassor som undersökts och dokumenterats bara någon vecka före aktuell undersökning (Lst 431-1021-2023). Försvarsdiket innehöll totalt fem relativt välavgränsade jordlager, vilka tillsammans var runt 1 m tjocka vilket var dikets ursprungliga djup. Sett från dagens asfalt ligger dikets botten på ca 2 m djup.

Figur 7. I och med arkeologiska undersökningar åren 2020 (Karlsson 2021) och 2023 inom kvarteret Komministern har försvarsdikets utbredning kunnat fastställas. Skala 1:700.

Här nedan följer en kort beskrivning av dikets fyllnadslager. De presenteras i korrekt stratigrafisk ordning, d v s från det äldsta till det yngsta fyllnadslagret. Mot dikets botten fanns ett kompakt och grått lerlager, A7041. Detta tolkas vara primärt avsatt på plats. Ovan leran följde ett tunt skikt med sand, A7036, i vilken det fanns en hel del järnutfällningar. Ovanliggande A7031 bestod av grå lera som innehöll en del träkol och sten. Detta lager överlagrades av A7074 som utgjorde sandblandad lera.

Sista lagret, A7023, innan befintlig marknivå bestod av brun heterogen lera som innehöll en del kol, träfragment, murbruk, tegelbrockor och djurben. Sedan följde ett ca 0,8 m tjockt lager med brun oskiktad matjord (inte inmätt). Det tjocka matjordslagret tolkas representera det medeltida försvarsverkets definitiva destruktion och efterföljande omplanering av området.

Figur 8. Schaktningarna i tomtmark berörde det medeltida försvarsverkets fyllnadslager. Den tidigare undersökta delen av diket var nu vattenfylld. Foto från öster, Helén Romedahl, ÖM.

Schakt i gatumark

Schaktet grävdes till ett djup om drygt 2 m. Detta för att få fram befintlig VA-ledning. Strax under dagens kullerstenar framkom ett stråk med flera ledningsdragningar och schaktet innehöll endast fyllnadslager med sand. Inget av antikvariskt intresse var bevarat.

Figur 9. Blå markering avser den del av schaktet som låg i gatumark. Skala 1:500.

Figur 10. Schaktet i Gropgatan. Foto från väster, Helén Romedahl, ÖM.

Figur 11. Schaktet innehöll enbart moderna fyllnadsmassor av sand. Foto från väster, Helén Romedahl, ÖM.

Referenser

- Fritz, B. 1984. Vadstena "grop och plankor" – stadens medeltida befästningsverk. *Föreningen Gamla Vadstena*. Småskriftserien 29. Vadstena.
- Hasselmo, M. 1982. *Vadstena*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Medeltidsstaden 36. Stockholm.
- Hedvall, R. 1999. *Ursprungstopografi och eftermedeltida stadslager vid staden vallgrav*. Riksantikvarieämbetet. Rapport UV Öst. 1999:29.
- Hörfors, O. 2010. *Grop i Gropgatan*. Östergötlands museum. Rapport 2010:74.
- Karlsson, E. 2020. *Medeltida bebyggelse lämningar i Slottsgatan*. Slottsgatan, Storgatan och Rådhusstorget. Vadstena stad och kommun. Östergötlands museum. Rapport 2020:9.
- Karlsson, E. 2021. *Stadens grop vid Komministergården*. Kv Komministern 13. Vadstena stad och kommun. Östergötlands museum. Rapport 2021:14.
- Lindgren-Hertz, L. 1999. *Stadens grop vid Gropgatan*. Arkeologisk Förundersökning. Kv Båtsmannen 5. Vadstena, Östergötland. Östergötlands länsmuseum.
- Magnusson, M & Modén, E. 2009. *Grävningar runt korsningen Hovsgatan-Gropgatan. Schaktningar för VA-och dagvattenledningar*. Östergötlands museum. Rapport 2009:91.
- Stenvall, J. 2004. *Befästningsverk och 1600-tal i Kv Båtsmannen 20*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Öst 2004:64.

Kartmaterial

1705 års stadsplanekarta upprättad av Johan Ekebaum. Lantmäterimyndigheternas arkiv. Akt D121-1-4.

Den 16 samt den 27 februari 2023 genomförde Östergötlands museum en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fastigheten Komministern 13 samt i Gropgatan i Vadstena. Undersökningsområdet ligger inom fornlämning L2010:1734, Vadstena medeltida och historiska stadsområde. Arbetet föranleddes av att en vattenledning grävts av i samband med tidigare schaktningar inom samma tomt vilket innebar att det nu behövdes schaktas för att koppla den trasiga ledningen till den kommunala dagvattenledningen som ligger i Gropgatan. Schaktningarna berörde fyllnadsmassorna i det medeltida försvarsverket, "Gropen". Schaktet i Gropgatan innehöll inget av arkeologiskt intresse.

ISSN 1403-9273

Rapport 2023:15